

بېيجىڭنىڭ ئۇيغۇرلارنى مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىشى: چوڭقۇرلىشىۋاتقان كىرىزىسلار، ئىنكار قىلىش سىياسەتلىرى ۋە خەلقئارانىڭ مەسئۇلىيىتى

بۈگۈن، 2025 - يىلى 29 - ماي، «نيۇ-يورك ۋاقىت گېزىتى»، «دەر شپىگېل» (Der Spiegel) ۋە خەلقئارا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغۇچى مۇخبىرلار بىرلەشمىسى (ICIJ) قاتارلىق دۇنيادىكى نوپۇزلۇق ئاخبارات ۋاسىتىلىرى خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى مەجبۇرىي ئەمگەك سىياسىتىگە ئائىت ئەتراپلىق، تەپسىلىي ۋە كونكرېت ئىسپاتلار بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن يېڭى دوكلاتلارنى ئېلان قىلدى. بۇ يېقىنقى ئۆزگىرىشلەر، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلار ۋە باشقا تۈركىي مۇسۇلمان ئاز سانلىقلار دۇچ كېلىۋاتقان مەجبۇرىي ئەمگەك مەسىلىسىنىڭ پەقەت داۋاملىشىۋاتقان بىر مەسىلە ئەمەسلىكىنى، بەلكى ئۈزلۈكسىز يېڭى قاتلاملارغا ئىگە بولۇپ، تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىۋاتقانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان پاكىتلار ئاساسىدا شەكىللەنگەن. بۇ بىرلەشمە دوكلاتلار، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان سىستېمىلىق ھالدا ئىنكار قىلىپ كەلگەن بۇ ئىنسانىيەتكە قارشى قىلمىشلىرىنىڭ ئەمىلىيەتتە رەت قىلغىلى بولمايدىغان دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلانغانلىقىنى ۋە بۇ مەسىلىنىڭ پەقەت رايون خاراكتېرلىك مەسىلە بولۇپلا قالماستىن، يەرشارىۋى تەمىنات زەنجىرى، خەلقئارا قانۇن ۋە ئومۇميۈزلۈك كىشىلىك ھوقۇق نورمىلىرى جەھەتتىن جىددىي ئارىلىشىشنى تەلەپ قىلىدىغان بىر كىرىزىسقا ئايلانغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم دەلىللىدى.

يېڭى دوكلاتلار، ئۇيغۇر ئىشچىلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان ئىچىدىكى ۋە خىتاينىڭ باشقا ئۆلكىلىرىدىكى زاۋۇتلارغا يۆتكىلىشىنىڭ ئاددىي بىر ئەمگەك كۈچى يۆتكەش مەسىلىسى ئەمەسلىكىنى، ئەكسىچە دۆلەت تەرىپىدىن ئىنچىكىلىك بىلەن پىلانلانغان، تەشكىللەنگەن ۋە كەڭ كۆلەمدە يولغا قويۇلغان بىر سىياسەت ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىدى. بۇ يۆتكەشلىرىنىڭ ئاممىۋى خاراكتېرى، N-TV نىڭ ئون مىڭلىغان ئۇيغۇرنىڭ ئىشلەشكە ئەۋەتىلگەنلىكىنى كۆرسەتكەن ئىلگىرىكى دوكلاتلىرى بىلەنمۇ ئوخشاش. بۇ جەرياننىڭ ئارقىسىدىكى ھەقىقىي مەقسەتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىن كۆرە، ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت كىملىكىنى يوقىتىش، دىنىي پائالىيەتلىرىنى تۈگىتىش، ئائىلە مۇناسىۋەتلىرىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئىدىئولوگىيەسىگە سادىق، ئاسسىمىلياتسىيە قىلىنغان شەخسلەرگە ئايلاندۇرۇش ئىكەنلىكى كۈچلۈك رەۋىشتە ئىلگىرى سۈرۈلمەكتە. بۇ «ئەمگەك يۆتكەش» لەر ئادەتتە شەخسلەرنىڭ رازىلىقىسىز، ھەر خىل بېسىملار، تەھدىتلەر، ئالدامچىلىقلار ۋە ھەتتا ئائىلە ئەزالىرىنىڭ «تەربىيەلەش لاگېرلىرى» دا تۇتۇپ تۇرۇلۇشىغا ئوخشاش جازالاش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا، «تەربىيەلەش لاگېرلىرى» دىن بىۋاسىتە زاۋۇتلارغا ئۆتۈشلەر دائىم دوكلات قىلىنماقتا. خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ پروگراممىلارنى «نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش» ۋە «كەسپىي تەربىيەلەش» نامى ئاستىدا كۆرسىتىپ كەلمەكتە. ئەمما، مۇستەقىل تەتقىقاتلار ۋە گۇۋاھچىلارنىڭ بايانلىرى، بۇ سۆزلەمنىڭ ھەقىقەتنى ئەكس ئەتتۈرمەيدىغانلىقىنى، ئەكسىچە ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز زېمىنىدىن، ئەنئەنىۋى تۇرمۇش شەكلىدىن ئاجرىتىلىپ، تۆۋەن مائاشلىق ۋە كاپالەتسىز ئىشلاردا ئىشلەشكە مەجبۇرلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتمەكتە. «كەسپىي تەربىيەلەش» نامىدا بېرىلگەن دەرسلىرىنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئىدىئولوگىيەلىك مېڭە يۇيۇش ۋە ماندارىن (خىتايچە) ئۆگىتىشكە مەركەزلەشكەنلىكى، ھەقىقىي كەسپىي ماھارەت يېتىلدۈرۈشتىن يىراق ئىكەنلىكى بىلدۈرۈلمەكتە. بۇ ئەھۋال، پروگراممىلارنىڭ ھەقىقىي مەقسىتىنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي-مەدەنىيەت

قۇرۇلمىسىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش ۋە بىر خىل ئىرقىي ۋە مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقىنى يولغا قويۇش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

دوكلاتلاردا تەپسىلىي بايان قىلىنغان ئىشلەش شارائىتلىرى، خەلقئارا ئەمگەك ئۆلچەملىرىدىن ئىنتايىن يىراق. «نيۇ-يورك ۋاقىت گېزىتى» نىڭ ۋېبىيو ماتېرىياللىرى ۋە باشقا گۇۋاھلىقلار، ئۇيغۇر ئىشچىلارنىڭ ئادەتتە زىيادە ئۇزۇن ئىسمىنا، ئىنسان قېلىپىدىن چىققان تۆۋەن مائاش، ساغلام بولمىغان ۋە بىخەتەر بولمىغان ئىشلەش مۇھىتىغا دۇچار بولىدىغانلىقىنى دەلىللەيدۇ. زاۋۇتلار ۋە ئىشچىلار ياتاقلىرى قاتتىق نازارەت ۋە كونترول تورى بىلەن قورشالغان؛ ھەرىكەت ئەركىنلىكى، ئالاقە قىلىش (بولۇپمۇ تاشقى دۇنيا ۋە ئائىلىلىرى بىلەن)، دىنىي ئىبادەتلىرىنى ئادا قىلىش ۋە ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلەش قاتارلىق ئەڭ ئاساسىي ھوقۇقلار ھەتتا چەكلەنمەكتە ياكى پۈتۈنلەي توسقۇنلۇققا ئۇچرىماقتا. بۇ ئەھۋال، ئىشچىلار ئۈستىدە ئېغىر روھىي بېسىم پەيدا قىلىپ، ئۇلارنى چارىسىزلىك ۋە ئۈمىدسىزلىككە دۇچار قىلماقتا. خىتاي دۆلىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا قۇرغان ۋە بارغانسېرى خىتاينىڭ ئىچكىرى رايونلىرىدىكى ئۇيغۇر ئىشچىلار ئىشلەۋاتقان زاۋۇتلارغىمۇ كۆچۈرگەن ئىلغار تېخنىكىلىق نازارەت سىستېمىلىرى – يۈز تونۇش كامېرالىرى، GPS ئارقىلىق ئىز قوغلاش، مەجبۇرىي كۆچمە ئەپلەر ۋە بىئومېترىك مەلۇمات يىغىش قاتارلىق ئۇسۇللار – بۇ بېسىمنىڭ يەنە بىر قاتلىمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئىشچىلارنىڭ ھەر بىر قەدىمى كۆزىتىلمەكتە، ئەڭ كىچىك «ئىتائەتسىزلىك» ياكى «گۇمانلىق» ھەرىكەت ئېغىر جازالارغا سەۋەب بولۇشى مۇمكىن. بۇ رەقەملىك مۇستەبىتلىك، شەخسلەرنىڭ شەخسىي ھاياتىنى پۈتۈنلەي يوققا چىقىرىپ، ئۈزلۈكسىز قورقۇنچ كەيپىياتى يارىتىدۇ.

ئۇيغۇر مەجبۇرىي ئەمگىكى، دەسلەپتە تېخىمۇ كۆپ شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى بولغان پاختا ۋە توقۇمىچىلىق ساھەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارالغان بولسىمۇ، يېقىنقى دوكلاتلار – بولۇپمۇ «نيۇ-يورك ۋاقىت گېزىتى» نىڭ دېڭىز مەھسۇلاتلىرى تەمىنات زەنجىرىدىكى مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىش ئەيىبلەشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان (2025-يىلى 29-ماي) دوكلاتى – بۇ مەسىلىنىڭ تېخىمۇ كەڭ دائىرىگە يېيىلغانلىقىنى كۆرسەتمەكتە. ئاپتوموبىل زاپچاسلىرى، ئېلېكترونلۇق تەركىبلەر، قۇياش ئېنېرگىيە تاختىلىرى ۋە ھەتتا يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق ئوخشىمىغان ساھەلەردىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قىلمىشلارنىڭ بولۇشى مۇمكىنلىكىگە دائىر ئېغىر ئەندىشىلەر پەيدا بولماقتا. تەكشۈرۈپ خەۋەر بېرىش ئىدارىسىنىڭ (The Bureau of Investigative Journalism) «خىتاي ئىقتىسادى ئۇيغۇر مەجبۇرىي ئەمگىكى ئۈستىگە قۇرۇلغان» سەرلەۋھىلىك دوكلاتى، بۇ مەسىلىنىڭ خىتاي ئىقتىسادىدىكى ئومۇمىي ئومۇملىشىش دەرىجىسىنى ۋە خەلقئارالىق ماركىلارنىڭ تەمىنات زەنجىرلىرىنىڭ بۇ كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىگە قانچىلىك دەرىجىدە ئارىلىشىپ قالغانلىقىنى ھەيران قالدۇرۇپ دەرىجىدە ئاشكارىلاپ بەردى. بۇ ئەھۋال، يەرشارىۋى ماركىلار ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ بىلمەستىن بۇ كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىگە شېرىك بولۇپ قېلىش خەۋپىنى ئاشۇرماقتا. نۇرغۇن خەلقئارالىق شىركەتلەر، تەمىنات زەنجىرلىرىدە مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىشنىڭ يوقلۇقىنى ئىلگىرى سۈرمەكتە ياكى بۇ ھەقتە يېتەرلىك ئۇچۇرغا ئىگە ئەمەسلىكىنى بىلدۈرمەكتە. ئەمما، خىتايدىكى مۇستەقىل تەكشۈرۈش مېخانىزىملىرىنىڭ دۆلەت كونتروللۇقى ئاستىدا بولۇشى، ئاشكارىلىقنىڭ بولماسلىقى ۋە گۇۋاھچىلارنىڭ سۆزلەشتىن قورقۇشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىشەنچلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش مۇمكىن بولمايدىغان ھالەتكە كېلىپ قالدى. ئامېرىكانىڭ «ئۇيغۇر مەجبۇرىي ئەمگىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قانۇنى (UFLPA)» غا ئوخشاش قانۇن-نەزاملار، شىركەتلەرگە ئىسپاتلاش

مەجبۇرىيەتنى يۈكلەپ، مەھسۇلاتلىرىنىڭ مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىنىمىغانلىقىنى ئىسپاتلىشىنى مەجبۇرىي قىلماقتا. ئەمما، بۇ خىل قانۇنىي بەلگىلىمىلەرنىڭ يەرشارىۋى كۆلەمدە ئومۇملىشىشى ۋە ئۈنۈملۈك ئىجرا قىلىنىشى كېرەك.

خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى، قۇرۇلغان كۈنىدىن تارتىپ شەرقىي تۈركىستاندىكى كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىگە دائىر بارلىق ئەيىبلەشلەرنى «غەرب كۈچلىرىنىڭ خىتاينىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىشى» ۋە «تېررورلۇققا قارشى تۇرۇش تىرىشچانلىقىنى قارىلاش ھەرىكىتى» دەپ سۈپەتلەپ، سىستېمىلىق ھالدا ئىنكار قىلىپ كەلمەكتە. بېيجىڭ ھۆكۈمىتى، خەلقئارا جامائەتچىلىكنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن مۇرەككەپ دېزىنفورماتسىيە (يالغان ئۇچۇر) پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارماقتا، ساختا گۇۋاھچىلار ۋە «بەختلىك ئۇيغۇر» ئوبرازىنى يارىتىدىغان تەشۋىقات فىلىملىرىنى ئىشلەتمەكتە. ئەمما، بۇ ئىنكار قىلىش سىياسىتى، سۈنئىي ھەمراھ سۈرەتلىرى، ئاشكارىلىنىپ كەتكەن ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرى، مىڭلىغان گۇۋاھچىلارنىڭ بايانلىرى ۋە ئىلمىي تەتقىقاتلار بىلەن زىت كېلىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتى، ئىلگىرى سۈرگەنلىرىنىڭ ئەكسىچە، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى باشچىلىقىدىكى خەلقئارالىق مۇستەقىل كۆزەتكۈچىلەر ۋە تەتقىقاتچىلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا ئەركىن ۋە شەرتسىز كىرىشىنى توسماقتا. ئاندا-ساندا رۇخسەت قىلىنغان زىيارەتلەر بولسا، قاتتىق كونترول قىلىنىماقتا ۋە ئالدىن بېكىتىلگەن، «تازىلانغان» رايونلار بىلەن چەكلەنمەكتە. شۇنداقلىقىمۇ، نۇرغۇن باتۇر ئاكادېمىكلار، ژۇرنالىستلار ۋە كىشىلىك ھوقۇق قوغدىغۇچىلىرى، چوڭ خەتەرلەرگە تەۋەككۈل قىلىپ، يىراقتىن سېزىش تېخنىكىسى، ئوچۇق مەنبەلىك ئىستىخبارات، ئاشكارىلانغان ھۆججەتلەرنى ئانالىز قىلىش ۋە دىئاسپورا دىكىلەر بىلەن ئېلىپ بېرىلغان سۆھبەتلەر ئارقىلىق ھەقىقەتنى ئاشكارىلاش ئۈچۈن كۈرەش قىلماقتا. خىتاينىڭ بارلىق توسقۇنلۇق قىلىش تىرىشچانلىقلىرىغا قارشى، بۈگۈن ئېلان قىلىنغانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇ مۇستەقىل تەتقىقاتچىلار، مەجبۇرىي ئەمگەك سىستېمىسىنىڭ ئىشلەش مېخانىزمى ۋە كۆلىمىنى زور دەرىجىدە ئىسپاتلاپ چىقتى ۋە بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىنكارلىرىنى بەربات قىلدى.

يېڭى دوكلاتلار بىلەن يەنە بىر قېتىم دەلىللەنگەن ئۇيغۇرلارنى مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىش، 21-ئەسىردە ئىنسانىيەت دۇچ كېلىۋاتقان ئەڭ ئېغىر كىشىلىك ھوقۇق كىرىزىسلىرىنىڭ بىرىدۇر. خىتاينىڭ ئىنكار قىلىش سىياسەتلىرى ۋە مۇستەقىل تەتقىقاتلارغا قاراتقان توسقۇنلۇقلىرى، خەلقئارا جەمئىيەتنىڭ بۇ مەسىلىدىكى مەسئۇلىيىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرماقتا. ھۆكۈمەتلەر، خەلقئارا تەشكىلاتلار، شىركەتلەر ۋە پۇقرالار جەمئىيىتى، بۇ سىستېمىلىق زۇلۇمغا خاتىمە بېرىش ئۈچۈن كونكرېت قەدەملەرنى ئېلىشى كېرەك. بۇ قەدەملەر ئارىسىدا، مەجبۇرىي ئىشلىتىلىپ ئىشلەپچىقىرىلغان ماللارغا قارشى يەرشارىۋى ئېمبارگولار، شىركەتلەر ئۈچۈن چەكلەش كۈچىگە ئىگە ئەھۋالنى ئېنىقلاش مەجبۇرىيىتى، جىنايەتچىلەرنىڭ خەلقئارا قانۇن ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلىشىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان مېخانىزمىلارنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارىتا ماسلاشقان دىپلوماتىك بېسىمنىڭ ئاشۇرۇلۇشى قاتارلىقلار بولۇشى كېرەك. سۈكۈت قىلىش ۋە ھەرىكەتسىزلىك، بۇ ئىنسانىيەتكە قارشى جىنايەتنىڭ داۋاملىشىشىغا كۆز يۇمۇش دېگەنلىكتۇر. ئومۇميۈزلۈك كىشىلىك ھوقۇق ۋە ئىنسانىي قىممەت قاراشلىرى ئۈچۈن، جىددىي ۋە قەتئىي خەلقئارالىق ئارىلىشىش شەرت.